

de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer mr. K.G. de Vries
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

CW00/100889

KR01/102421

30 januari 2001

Mw. mr. drs. A.G. van Dijk

070-426 8523

Termijn tussen stemming en eerste samenkomst
nieuwe Tweede Kamer; notitie van de commissie
voor de Geloofsbrieven

Zeer geachte heer De Vries,

Bij brief van 13 december 2000 zond u de Kiesraad een notitie van de commissie voor de Geloofsbrieven van de Tweede Kamer d.d. 14 november 2000 en een brief van de griffier van de Tweede Kamer d.d. 22 november 2000 inzake een snellere installatie van de Tweede Kamer na de verkiezing, met het verzoek om een reactie. Hierbij voldoet de Kiesraad aan uw verzoek. In zijn reactie beperkt de Kiesraad zich tot die aspecten van de notitie van de commissie voor de Geloofsbrieven die verband houden met de werkzaamheden van de Raad na de verkiezingen.

Algemeen

Blijkens haar notitie acht de commissie de mogelijkheid aanwezig dat het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, hierna korthedshalve aangeduid als Kiesraad, reeds op de vrijdag na de dag van de stemming de uitslag van de verkiezing vaststelt, in plaats van de maandag daarna.

In zijn advies van 20 november jl. inzake verkorting van de termijn tussen de stemming voor de Tweede-Kamerverkiezing en de eerste samenkomst van de nieuwe Tweede Kamer, heeft de Kiesraad aangegeven dat een periode van ongeveer vijf dagen na de sluiting van de stembureaus nodig is voordat de uitslag officieel kan worden vastgesteld. Dit komt overeen met hetgeen u aan de Tweede Kamer heeft gemeld in uw notitie over verkorting van de termijn tussen stemming en eerste samenkomst (Kamerstukken II 2000-2001, 27 458). Uitgaande van een stemming op woensdag kan de uitslag derhalve op maandag worden vastgesteld.

Alvorens nader in te gaan op de redenen waarom enkele dagen nodig zijn voor de vaststelling van de uitslag, benadrukt de Raad dat een vertegenwoordigend orgaan zo spoedig als mogelijk is na de

stemming in nieuwe samenstelling bijeen dient te komen. Herhaald zij wat de Kiesraad over dit onderwerp opmerkte naar aanleiding van het voorontwerp dualisering gemeentebestuur: "Zodra voor een vertegenwoordigend orgaan verkiezingen hebben plaatsgevonden vervalt materieel de legitimatie van het orgaan in oude samenstelling. Voor de voortgang van het bestuur is het wenselijk dat het orgaan in nieuwe samenstelling zo spoedig mogelijk in functie treedt." Dit neemt niet weg dat zeker in het geval van verkiezingen op nationaal niveau de procedure rond vaststelling van de uitslag en de toelating van nieuwe leden niet zorgvuldig genoeg kan zijn. De beslissing omtrent de toelating van nieuwe leden door de Tweede Kamer is niet vatbaar voor beroep. Datzelfde geldt voor de beslissing van de Kiesraad inzake de vaststelling van de uitslag en de beslissing van de Tweede Kamer op eventuele geschillen die met betrekking tot de verkiezing rijzen. De kiezer moet er op kunnen rekenen dat de leden van het vertegenwoordigend orgaan op grond van een nauwkeurig vastgestelde verkiezingsuitslag recht hebben op de zetel die aan hen is toegekend.

Gebruik van elektronische hulpmiddelen

De Kiesraad hecht eraan een misverstand dat kennelijk bij de commissie voor de Geloofsbriefen leeft, weg te nemen: sinds jaren wordt de uitslag berekend met behulp van computerprogrammatuur. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de op diskette aangeleverde gegevens van de negentien hoofdstembureaus.

Ter toelichting bij het hieronder gegeven overzicht van de stappen die na de stemming worden genomen ter vaststelling van de uitslag, wordt over de gebruikte elektronische hulpmiddelen en de informatie-uitwisseling tussen de organen die bij de vaststelling van de uitslag zijn betrokken, nog het volgende opgemerkt. Bij verkiezingen wordt om veiligheidsredenen uitsluitend met zogenaamde stand-alone apparatuur gewerkt. Dit geldt zowel voor de stemmachines als voor de apparatuur waarmee de verkiezingsuitslag wordt berekend. Apparatuur verbonden in een netwerk blijkt in de praktijk kwetsbaarder dan apparatuur die dat niet is. De keuze om niet met een netwerk te werken, heeft gevolgen voor de wijze waarop gegevens tussen stembureaus en gemeenten, tussen gemeenten en hoofdstembureaus en tussen hoofdstembureaus en Kiesraad worden uitgewisseld, nog los van de vereisten die in de Kieswet worden gesteld aan de schriftelijke vastlegging van de door (hoofd)stembureaus verrichte handelingen in processen-verbaal en de overbrenging daarvan naar de Kiesraad respectievelijk de Tweede Kamer.

Overdracht van gegevens in persoon, of dat nu gegevens op schrift of op andere gegevensdragers betreft, heeft bovendien als voordeel dat minder dan bij elektronische toezending vragen kunnen rijzen over de bevoegdheid van de afzender. Vooralsnog ontbreken voldoende verificatiemogelijkheden bij elektronische toezending. Bij verzending van gegevens via e-mail, zoals door de commissie is voorgesteld, blijft het nodig deze gegevens te vergelijken met de schriftelijke stukken. Zoals u bekend is, is de vraag of elektronische gegevensuitwisseling bij de vaststelling van de verkiezingsuitslag formeel mogelijk zou moeten zijn en, zo ja, welke beveiligingen in dat geval aangebracht moeten worden, onderdeel van een omvangrijk onderzoeksproject van Het Expertisecentrum, dat in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad is opgestart. Op de uitkomsten van dat onderzoek kan uiteraard niet vooruit worden gelopen.

Overigens merkt de Raad op dat overbrenging van de processen-verbaal van de hoofdstembureaus en de diskettes met gegevens geen aanmerkelijk tijdverlies betekent. Ook de verst van Den Haag gevestigde hoofdstembureaus zijn in staat binnen enkele uren na de zitting van het hoofdstembureau de documenten en de bijbehorende diskettes in handen van de Kiesraad te stellen.

Werkzaamheden vanaf de dag van de stemming tot en met de vaststelling van de uitslag

Uitgaande van een stemming op woensdag worden hieronder de werkzaamheden met het oog op de vaststelling van de uitslag met ingang van de dag van de stemming tot en met de dag waarop de verkiezingsuitslag wordt bekendgemaakt, per dag weergegeven.

Woensdag	<p>Na sluiting van de stemming om 20.00 uur - in de toekomst mogelijk om 21.00 uur - vangt de telling door het stembureau aan (hoofdstuk N van de Kieswet). Indien stemmachines worden gebruikt is hiervoor slechts weinig tijd nodig; bij handmatige telling moet worden gerekend op enkele uren werk. Na de stemopneming maakt de voorzitter van het stembureau het aantal stemmen per kandidaat en per lijst bekend. Door aanwezige kiezers kunnen mondeling bezwaren worden ingebracht, die vervolgens in het proces-verbaal worden opgenomen (artikelen N 8 tot en met N 10 van de Kieswet). De mogelijkheid voor kiezers om bezwaren in te brengen is een belangrijke element in dit proces, waarvoor ruimte moet zijn en blijven.</p> <p>Na ontvangst van de processen-verbaal van de stembureaus stelt de burgemeester het aantal stemmen per kandidaat en per lijst voor de gehele gemeente vast (artikel N 11 van de Kieswet). Indien stemmachines worden gebruikt zijn deze gegevens ook elektronisch beschikbaar.</p> <p>Gemeenten waar stemmachines worden gebruikt, hebben de uitslag binnen twee uur na sluiting van de stembureaus gereed, mits alle stembureaus hun proces-verbaal direct na afronding van de werkzaamheden van het stembureau overbrengen naar de burgemeester of een daartoe aangewezen ambtenaar. Gemeenten waar handmatig wordt geteld hebben meer tijd nodig. De stembureaus zijn daar pas later in de avond klaar met het tellen van de stemmen. In de twee grootste gemeenten waar met behulp van stembiljetten wordt gestemd, Amsterdam en Rotterdam, is de uitslag soms pas donderdagochtend gereed. Daarbij wordt 's nachts doorgewerkt. De gegevens die deze grote steden 's avonds laat aan het ANP aanleveren, zijn vaak gebaseerd op tellingen in een deel van de stembureaus of sneltellingen op lijstniveau.</p> <p>In de gemeente Den Haag worden ook de aantallen stemmen vastgesteld die zijn uitgebracht door Nederlanders in het buitenland. De burgemeester van Den Haag kan de vaststelling pas doen, nadat alle processen-verbaal van briefstembureaus buiten Nederland per telefax te zijner kennis zijn gebracht. Mede gezien het tijdsverschil tussen sommige plaatsen waar briefstembureaus zijn ingesteld en Nederland, kunnen gegevens van die briefstembureaus nog in de nacht van woensdag op donderdag of donderdagochtend binnenkomen.</p>
Donderdag	<p>Gemeenten die de vaststelling van de aantallen stemmen per kandidaat en per lijst op woensdag nog niet hebben voltooid, ronden de werkzaamheden daartoe donderdag af. Alle gemeenten leveren hun gegevens aan aan het desbetreffende hoofdstembureau. Zo goed als alle gemeenten leveren de gegevens ook op diskette aan.</p> <p>Het hoofdstembureau stelt de aantallen stemmen per kandidaat en per lijst in de</p>

	<p>desbetreffende kieskring vast (artikel O 2 van de Kieswet). Dit wordt elektronisch gedaan, met dien verstande dat de niet op diskette aangeleverde gegevens met de hand moeten worden ingevoerd. Het hoofdstembureau heeft tijd nodig om contact op te nemen met gemeenten over eventuele omissies en (vermeende) fouten in de uitslag. Het hoofdstembureau zal er in beginsel in slagen in de loop van de donderdag de uitslag voor de kieskring gereed te hebben. Voor gevallen waarin een en ander niet geheel vlekkeloos verloopt moet echter enige extra tijd voor het hoofdstembureau beschikbaar zijn. Bovendien dient de zitting van het hoofdstembureau bedoeld in artikel O 1 van de Kieswet in het openbaar te worden gehouden en moet het hoofdstembureau zich kunnen voorbereiden op eventuele bezwaren en vragen van aanwezige kiezers.</p>
Vrijdag	<p>Overeenkomstig artikel O 1 van de Kieswet stelt het hoofdstembureau de uitslag vast in een zitting om 10 uur 's ochtends. Deze zitting is openbaar en aanwezige kiezers kunnen bezwaren mondeling indienen.</p> <p>Direct na de zitting worden de processen-verbaal van de zittingen van de hoofdstembureaus en de bijbehorende diskettes naar de Kiesraad gebracht. Indien zich geen problemen voordoen, is de op basis van de diskettes van de hoofdstembureaus door de computer berekende einduitslag uiterlijk aan het begin van de avond beschikbaar. Vervolgens wordt het concept-procesverbaal nauwkeurig doorgenomen. Daarbij wordt bijvoorbeeld beoordeeld of er geen opmerkelijke verschillen zijn in vergelijking tot de reeds gepubliceerde gegevens van het ANP, hetgeen zou kunnen wijzen op vergissingen die zijn gemaakt binnen het totale traject stembureaus – gemeenten – hoofdstembureaus – Kiesraad.</p>
Zaterdag/ Zondag	<p>De Kiesraad gebruikt het weekend zo nodig om contact op te nemen met hoofdstembureaus en gemeenten over eventuele onduidelijkheden en vergissingen. Daarbij moet vermeld worden dat het soms tijd en moeite kost om in het weekend de noodzakelijke informatie van de gemeenten te verkrijgen.</p>
Maandag	<p>Bekendmaking van de uitslag in een openbare zitting. Ten aanzien van het tijdstip van bekendmaking bepaalt artikel P 20 van de Kieswet slechts dat dit zo spoedig mogelijk moet gebeuren. Het tijdstip van de openbare zitting moet al van te voren worden bekendgemaakt (artikel P 20, tweede lid, van de Kieswet).</p>

Conclusies en mogelijke alternatieven

Bovenstaande beziend, komt de Kiesraad tot de conclusie dat de enige tijdwinst die kan worden behaald in de termijn tussen stemming en bekendmaking van de verkiezingsuitslag door de Kiesraad, zonder dat de zorgvuldigheid ernstig geweld wordt aangedaan, is gelegen in de periode die aanvangt als alle processen-verbaal van de hoofdstembureaus bij de Kiesraad ontvangen zijn. Indien verzekerd kan worden dat op zaterdagochtend in alle gemeenten verkiezingsfunctionarissen bereikbaar zijn die gegevens kunnen verstrekken, zou, aangenomen dat de kwesties waarover nog nader contact nodig is, eenvoudig en snel kunnen worden opgelost, in de loop van de zaterdagmiddag de verkiezingsuitslag kunnen worden bekendgemaakt in een openbare zitting van de Kiesraad. Indien deze zitting van de

Kiesraad op zaterdag zal moeten plaatsvinden dan zal dit in de Kieswet als afwijking van de algemene regeling van artikel Z 12 uitdrukkelijk moeten worden bepaald. Direct na bekendmaking van de uitslag kunnen de benoemingsbrieven aan de Tweede Kamer worden overhandigd. De Kiesraad wijst voor wat betreft de procedure rond de benoemingsbrieven naar zijn advies van 20 november jl.

Een andere mogelijkheid is dat de stemming voortaan niet meer op woensdag maar op maandag of dinsdag wordt gehouden. Bij een verkiezing op maandag ligt het in de rede de termijn tussen kandidaatstelling en stemming (nu 43 dagen) met één dag te verkorten, en de kandidaatstelling op maandag te laten vallen. Gelet op het bovenstaande tijdschema betekent een stemming op maandag of dinsdag dat de uitslag donderdagmiddag respectievelijk vrijdagmiddag kan worden bekendgemaakt. In de praktijk blijkt het op doordeweekse dagen eenvoudiger te zijn nog ontbrekende gegevens bij de gemeenten te achterhalen of te overleggen over gegevens. Om die reden gaat de voorkeur van de Kiesraad uit naar het houden van de stemming op maandag of dinsdag, indien de Raad voortaan geacht wordt de uitslag op de derde dag na de stemming bekend te maken. Wel is de beschikbaarheid van schoollokalen voor stembureaus een punt van aandacht bij het houden van de stemming op maandag of dinsdag in plaats van woensdag.

Een geringe verkorting van de termijn tussen stemming en bekendmaking van de uitslag is dus in beginsel mogelijk. Daarbij merkt de Kiesraad wel op, dat hoe korter de termijnen zijn, hoe groter de kans is dat een fout niet tijdig wordt ontdekt, de uitslag op grond daarvan niet juist wordt vastgesteld en op basis van die onjuiste uitslag een of meer kandidaten ten onrechte tot lid worden benoemd en toegelaten. Herhaald wordt dat geen beroep tegen de beslissing omtrent toelating open staat.

Indien van de Kiesraad wordt gevraagd de uitslag op kortere termijn vast te stellen en openbaar te maken dan thans het geval is, dan stelt de Raad voor de dag en het tijdstip van de openbare zitting waarin de Raad de uitslag bekendmaakt vast te leggen in de Kieswet. Tevens kan daarbij worden gedacht aan een bepaling die de Raad de mogelijkheid geeft tot enig uitstel daarvan, indien bijzondere omstandigheden, de uitslag betreffende dat noodzakelijk maken.

Het is uiteraard niet aan de Kiesraad de afweging te maken tussen een zo zorgvuldig mogelijke procedure enerzijds en een eerdere samenkomst van de nieuwe Kamer anderzijds. De Kiesraad is bereid de verkiezingsuitslag op zo kort mogelijke termijn vast te stellen, maar wenst wel een procedure waarbij hij in redelijkheid de verantwoordelijkheid voor die uitslag kan waarmaken en dragen.

De Raad is graag bereid, indien de commissie voor de Geloofsbrieven dat wenst, met de commissie in overleg te treden over de procedure rond de berekening van de verkiezingsuitslag. Een afschrift van deze brief is gezonden aan de commissie.

Hoogachtend,
voorzitter,

secretaris,

F.J. W.M. van Dooren

A.G. van Dijk